

İlk Türk Devletleri Konularının Öğretimine Uygun Alternatif Etkinlik Önerisi: Kavram Bulmacaları¹

Halil TOKCAN^{2*} & Soner Mehmet ÖZDEMİR³

²Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkiye

³Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkiye

Geliş Tarihi: 05 Mayıs 2018

Kabul Tarihi: 28 Mayıs 2018

Özet

Bu çalışmanın amacı; özellikle sosyal bilgiler öğretmenleri ile öğretmen adaylarının kullanımına uygun ilk Türk devletleri konularının öğretimine yönelik alternatif bir etkinlik olarak kavram bulmacaları geliştirmektir. Çalışmada bu amaçla araştırmacı tarafından üç adet kavram bulmacası hazırlanmıştır. Bunlardan iki tanesi çengel bir tanesi ise kelime avı bulmacasıdır. Çengel bulmalardan birisi İlk Türk devletlerinin genel özellikleri ile ilgiliken diğeri ise ilk Türk devletleri kültür ve uygarlığına yönelik hazırlanmıştır. Kelime avı bulmaca ise şifreli hazırlanmış olup. Tüm soruların cevapları bulunduğu cevaplar haricinde kelimeler bir şifre oluşturmaktadır. Eğitimde bulmaca kullanımının birçok faydası olmasına rağmen, Türkiye’de eğitimde bulmaca kullanımı konusunda araştırmalar oldukça az sayıdadır. Özellikle ilköğretim kademesi kavram öğretimine temel teşkil ettiğinden sosyal bilgilere ait kavramların ilköğretim kademesinde önemle ele alınması gerekir. Kavram öğretimi yeniden hazırlanan sosyal bilgiler programlarının vizyonlarından birini oluşturmakta ve programın genel hedeflerinde de üzerinde önemle durulmaktadır. Yenilenen sosyal bilgiler programında 3 temel boyut kavram, beceri ve değer öğretimidir. Bu bakımdan programda belirlenen kavramların kazanılması çok önemlidir. Bu çalışmanın ayrıca eğitimde kavram bulmacası kullanmayı tasarlayan araştırmacılara da kaynaklık etmesi düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kavram bulmaca, Türk dünyası, sosyal bilgiler dersi

Abstract

The purpose of this study is to develop conceptual puzzles as an alternative activity for the teaching of the subjects of the first Turkish states which are suitable for the use of social studies teachers and teacher candidates. Three concept puzzles were prepared by the researchers for this purpose. Two of them are crossword and one is a word hunt puzzle. One of the crosswords was related to the general characteristics of the first Turkish states whereas the other was prepared for the culture and adaptation of the first Turkish states. The word hunt puzzle is encrypted and prepared. When answers of all the questions are found, the words generate a password except for the answers. Despite the many benefits of using puzzles in education, research on the use of puzzles in education in Turkey is quite scarce. Since the elementary education level is the basis for the teaching of concepts in particular, it is necessary to consider the concepts of social studies in the primary education stage. Concept teaching constitutes one of the visions of the re-developed social studies programs and emphasis is placed on the overall goals of the program. The three basic dimensions in the renewed social studies program are concept, skill and value teaching. In this respect, it is very important to acquire the determined concepts in the curriculum. This study was thought to be a source for researchers who are considering using concept puzzles in education.

Keywords: Concept puzzles, Turkish world, social studies course

* Sorumlu Yazar E-mail: haliltokcan@gmail.com

Orcid No: 0000-0002-0312-2471

¹ Bu çalışma, Afyonkarahisar’da düzenlenen Uluslararası Eğitim ve Bilim Sempozyumunda (UBEK 2018) sunulan bildirinin geliştirilmiş ve genişletilmiş versiyonudur.

GİRİŞ

Genel anlamda kavram, insan zihninde anamlanan, farklı obje ve olguların değişebilen ortak özelliklerini temsil eden bir bilgi formu/yapısıdır; bir sözcükle ifade edilir (Ülgen, 2004:107). Kavram, olgudan yola çıkarak “geliştirilen” bir zihinsel yapıdır. Bu çerçevede, nesnelerin, insanların, duyguların ya da fikirlerin ortak özelliklerini tanımlayan ve dil ile ifade edilebilen bir yapı olarak da tanımlanabilir. Kavramlar insan düşüncesinin temel taşlarıdır. Nesne ya da olayların hem doğrudan hem de dolaylı olarak gözlenebilen özelliklerinden oluşurlar. Zihinsel bir sınıflama oldukları için gerçek dünyada değil, düşüncelerimizde vardır. Gerçek dünyada, ancak kavramları örnekleyen olgular bulunabilir. Yeni deneyimlerle kavramların özellikleri nitelik ve nicelik açısından değişirler. Böylece kavramlar sürekli yeniden tanımlanabilirler (Tosun ve Doğan, 2005:1).

Ülgen (2004:107-119) kavramların insanların benzerlik ve farklılıktan yola çıkarak zihinde nasıl kavram oluşturduğunu şu şekilde açıklıyor: İnsanlar; benzerlikleri ve farklılıkları birbirinden ayırırlar. Örneğin, yaprakları, kökleri, dalları, hacimleri, meyveleri ve üreme biçimleri açısından değişebilen ağaçların, ortak yanları bu özellikleri taşımasıdır. Bu algılarla zihnimizde oluşturduğumuz imaj ağaç olarak adlandırılır. Daire, üçgen, dörtgen, köşegen ve benzerleri değişik biçimdedirler. Fakat ortak özellikleri vardır: Bunlar farklı uzunlukta çizgilerin birbirini kesmesiyle oluşan farklı biçimdeki düzlemlerdir. Değişik görünümdeki bu düzlemlere, ortak özellikleri nedeniyle, “şekil kavramı” denir. Bu kavram da diğerleri gibi insanların düşünceleri sonucu geliştirilmiştir. Kavram öğrenme birey dünyaya geldiğinde başlar ve yaş ilerledikçe daha karmaşık kavramlar öğrenilir. Çocuklar, genel anlamda, kavramların örneklerini rastlantısal olarak tecrübe ederek öğrenirler. Kavram öğrenmenin planlı biçimde öğretimi okullarda gerçekleşir. Kavram hangi öğrenme yöntemiyle öğrenilirse öğrenilsin, iki aşamada gerçekleşir: İlk aşama kavram oluşturma, ikinci aşama ise kavram kazanmadır.

Kavram oluşturma genelleme yapmaya dayalıdır. Birey uyarıların benzer ve farklı yanlarını algılayarak, benzerliklerinden genelleme yapar. Bu süreçte birey, objelerle ilgili oluşturduğu şemaya dayalı olarak, hatırlama ve objeler arasında ilişki kurma işlemi yapar. Kavram oluşturma işi yaşam boyu devam etmekle beraber, özellikle yaşamın erken dönemlerinde daha fazla ve daha etkin bir şekilde yapılır. Çünkü yeni doğan bir bebek için yakın çevresindeki her şey yenidir. Bu yeni öğeler, yaş ilerledikçe yakın çevreden uzak çevreye doğru bir dağılım gösterir. Çocuk oluşturduğu bir kavramı, yeni öğreneceği kavramlar için bir ölçüt olarak kullanır. Bu nedenle oluşturulan kavramlar, kavramların orijinalini yani ilk kavramları işaret etmektedir. Bu nedenle okulda öğrenime başlayan çocuklar, çoğunlukla kavramlara sıfırdan başlamazlar. O kavramın özellikleriyle ilgili az çok, doğru ya da yanlış algıları vardır.

Kavram kazanma ise, oluşturulan kavramı uygun kural ve ölçütlere sınıflara ayırıştırma işlemine işaret eder. Kavram kazanma aşamasında mantıklı bir gruplama, geliştirilen şema ile birlikte oluşan kavramın niteliğine dayalıdır. Birey algıladığı özelliklerin ve onlar arasındaki ilişkilerin doğasına uygun mantıksal kurallar ve ölçütler seçer ve onları uygulayarak kavramın ayırıştırmasını yapar. Temelde kavram oluşturma, farklılıkları benzerinden ayırarak, benzerlerden genelleme yapma işlemine dayanırken, kavram kazanma ayırıştırma işlemine dayalıdır. Kavram oluşturma tanımsal bilgi, kavram kazanma ise, işlemsel bilgi ile ilgilidir.

Bu açıdan bakıldığında kavram oluşturma bir genelleme, kavram kazanmanın ise bir ayırt etme olduğu söylenebilir. Kavram oluşturma, kavram kazanmanın önkoşuludur. Ancak kavram öğrenmede tek başına yeterli değildir. Bilimsel kavramların öğrenilmesinde bu iki aşamanın birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir.

Kavram öğretimini etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Kavramların yapısı (somut/soyut, basit/karmaşık vb.), öğrencilerin gelişim özellikleri (özellikle bilişsel kapasitesi ve zeka yaşı), öğrencinin ailesinin sosyo-ekonomik özellikleri, okul ortamının özellikleri ve imkanları, öğretmen özellikleri vb. bunlar arasındadır. Öğrencilerin sahip olmaları sözcük dağarcığı da kavram öğretiminde önemlidir. Bilindiği gibi kavramlar sözcüklerle ifade edilir ve bu sözcükler kavramların sembolleridir. Örneğin *kültür* sözcüğü bir semboldür. Özellikle soyut kavramlardan oluşan konuların öğretiminde açıklık sözcük zenginliği ile sağlanabilir. Bu imgesel algının oluşturulması, konunun iyi anlaşılması, verilen örneklerin anlaşılabilirliği, çokluğu ve kullanılan sözcüklerin çeşitliliği ile sağlanır. Ayrıca, öğrencilere öğretilmesi planlanan kavramlar mutlaka onların gelişim özelliklerine uygun olarak seçilmelidir. Öğrenene görelilik, somuttan soyuta, basitten karmaşığa, yakından uzağa gibi ilkeler kavram öğretiminde de dikkate alınmalıdır. Bilindiği gibi bazı durumlarda bilgiler kendi içinde bir aşamalılık gerektirir. Örneğin baklagillerin ülkemizde nerelerde yetiştiği sorusunu cevaplayabilmek için öğrencilerin hem *baklagiller* kavramını hem de ülkemizin iklim özelliklerini bilmeleri gerekmektedir. Bu tarz sorular oluştururken öğrencilerin bu kavramları edinmiş olup olmadığı dikkate alınmalıdır (Alkış, 2014:73).

Sosyal bilimler, ilköğretim kademesinde disiplinler arası ve bütünlüştürülmüş bir formal eğitim programı olarak 'sosyal bilgiler' şeklinde ele alınmaktadır. Sosyal bilgiler dersi içeriği, sosyal bilimler temel alınarak oluşturulduğundan kavramlar açısından oldukça zengindir. Şöyle ki, sosyal bilgiler derslerinde öğrenciler tarih, coğrafya, antropoloji, sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi, vb. ile ilgili birçok kavramla karşılaşmaktadır. İlköğretim öğrencilerinin sosyal bilgilerle ilgili ilkeleri öğrenebilmeleri ve karşılıklarına çıkabilecek problemleri çözebilmeleri için temel kavramları iyi anlamaları gerekmektedir. Öğrencilerin karşılaştıkları tarihi, coğrafi, ekonomik, hukuki vb. kavramları anlamadan yaşadıkları çevreye ve genel olarak dünyaya karşı bir bakış açısı getirmeleri ve sürekli gelişen olayları anlamaları çok zor olacaktır.

Özellikle ilköğretim kademesi kavram öğretimine temel teşkil ettiğinden sosyal bilgilere ait kavramların ilköğretim kademesinde önemle ele alınması gerekir. Ayrıca vurgulamak gerekir ki, sosyal bilimlere ait kavramların kullanılması, 2005 ve 2018 programına göre hazırlanan sosyal bilgiler programının vizyonlarından birini oluşturmakta ve programın genel hedeflerinde de üzerinde önemle durulmaktadır. Yenilenen sosyal bilgiler programında 3 temel boyut kavram, beceri ve değer öğretimidir. Bu bakımdan belirlenen kavramların kazanılması çok önemlidir.

Kavram öğretiminde kullanılacak araçlardan birisi de kavram bulmacalarıdır. Bulmaca, Türk dil kurumuna göre "çeşitli biçimlerde düzenlenen düşündürerek ve aratarak buldurmayı amaç edinen oyunlar" (TDK, t.y.) olarak tanımlanmıştır.

Günümüzde daha çok gazete ekleri ile sunulan bulmacalar çok farklı çeşitlerde olup her yaştan insanın zevkle uğraştığı bir oyun haline gelmiştir. Eğlendirmesinin yanı sıra düşünmeye, akıl yürütmeye sevk etmesi, kolay öğrenmeyi ve de öğrenilen bilgilerin kalıcı olmasını sağlaması yönüyle de eğitim alanında kendisine yer bulmuştur (Tikbaş, 2011; Aslan, 2012: 46).

Bulmacalardaki temel özellik kavramların karışık bir yapı ve düzenleme içerisinde verilmesidir. Bulmacaları kelimelerle oyun oynama etkinliği olarak tanımlayabiliriz. Sınıfta ünitenin islenişinden önce, işleniş sırasında ya da bitiminde islenen konularla ilgili kavram, ilke ve genellemeler bilmece ve bulmacalar kullanılarak oyun yoluyla öğrencilere verilebilir. Böylece öğrenciler eğlenirken öğrenirler (Korkmaz, 2004:300). Eğitimde bulmacaların kullanım amaçları (Gürdal, Öztuna ve Önen 2015; Bakla ve Sarıçoban, 2015:131) şu şekildedir:

- Yaratıcılığı teşvik etmek

- Öğrencilerin kavram öğrenmelerini sağlamak,
- Yeni kelimeler öğrenmek ve önceden öğrenilen kelimeleri tekrar gözden geçirmek,
- Mesaj vermek,
- Öğrencileri derse motive etmek,
- Öğrencilerin eğlenirken öğrenmelerini sağlamak,
- Öğrencilerin meraklarını canlı tutmak,
- Konuları pekiştirmek
- Öğrencilerin bağımsız çalışmasına yardımcı olma ve
- Ölçme ve değerlendirme amacıyla kullanılabilir.

Derslerde bulmaca kullanımının kelime hazinesini geliştirdiği, zihni aktifleştirdiği, eleştirel düşünmeye yardımcı olduğu ve eğlenceli bir şekilde öğrenmeye yardım ettiği yapılan araştırmalarda görülmüştür (Saxena, Nesbitt, Pahwa & Mills, 2009:1457; Shah, Lynch & Macias-Moriarty, 2010:1).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada ilk Türk devletleri konularının öğretimine uygun alternatif etkinlik önerisi olarak kavram bulmacaları geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada bu amaçla özellikle ilk Türk devletleri Asya Hun, Avrupa Hun, Göktürkler/Köktürkler, Kutluklar, Uygurlar ile bu dönemki diğer Türk devlet ve toplulukları olan Avarlar (Juan Juan), Bulgarlar, Macarlar, Hazarlar, Türgeşler, Kırgızlar, Peçenekler, Oğuzlar, Kıpçaklar, Karluklar, Sibirler, Akhunlar ve bu devletlerin kültür ve uygarlıklarına ilişkin sorulardan oluşan kavram bulmacaları hazırlanmıştır.

Bulmacaların özellikle 2018 yılında yenilenen Sosyal Bilgiler Programında 6. Sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan “Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur” (MEB, 2018) kazanımına yönelik olduğu söylenebilir. Bu çalışmada geliştirilen ve öğretmenlere önerilen bulmacaların 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde ilgili kazanımın öğrencilerin ilgi ve dikkatlerini çekerek daha kolay öğrenilmesine katkı sağlayacağı, ayrıca dersin daha zevkli ve eğlenceli biçimde işlenmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Çalışma için önce 2018 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı incelenmiş ve “Kültür ve Miras” öğrenme alanı kapsamında yer alan “Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.” kazanımına giren Türk devletleri tespit edilmiştir. Daha sonra bu Türk devletlerinin genel özellikleri, kültür ve uygarlığı ile ilgili bilgiler incelenmiştir.

Bunun için çalışmada üç bulmaca hazırlanması uygun görülmüştür. Bunlardan iki tanesi çengel, bir tanesi ise şifreli kelime avı olarak hazırlanmıştır. Çalışmada birinci çengel bulmacada ilk Türk devletlerine ait genel özellikler, ikinci çengel bulmacada bu devletlerin kültür ve uygarlıklarına ilişkin kavramlara yer verilirken üçüncü bulmacada ise şifreli kelime avı bulmacası yoluyla yine ilk Türk devletlerine ait kavramlara yer verilmiştir.

BULGULAR

Çalışma için geliştirilen üç bulmaca örneği aşağıda sunulmuştur.

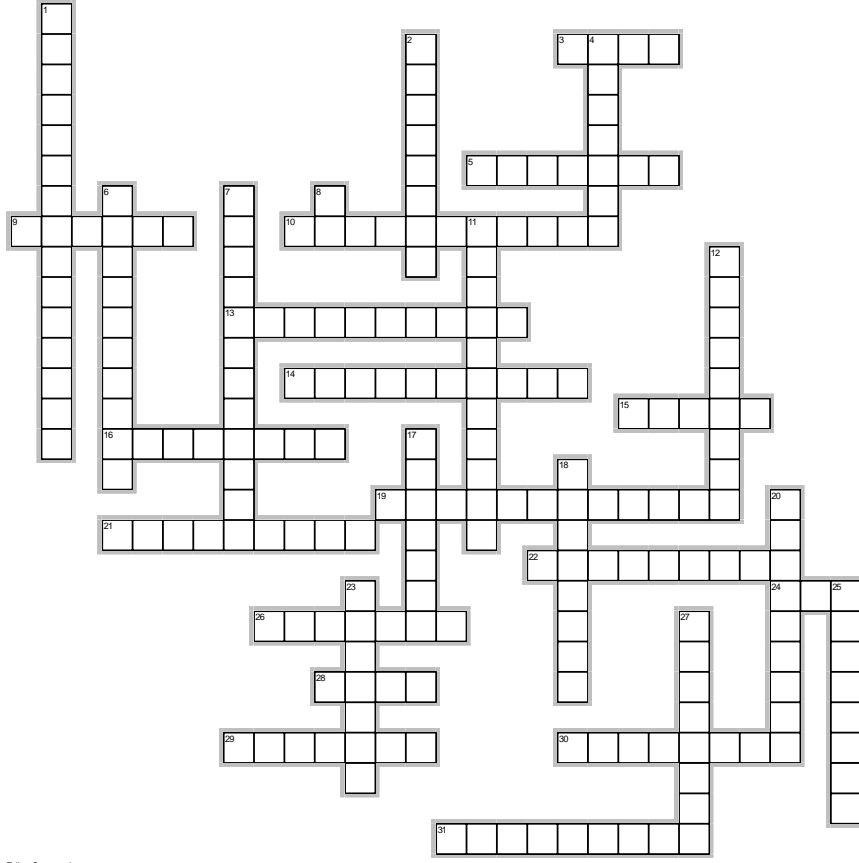
I. Geliştirilen 1. Çengel Bulmaca

Soldan Sağa

3. Uygurların sonradan seçtikleri din
5. Türklerde ve dünyada orduda ilk defa onluk sistem geliştiren Türk Hakanı
9. Avrupalıların Tanrının kırbağı olarak nitelendirdikleri ve Avrupa Hun devletinin en güçlü hükümdarı
10. II. Göktürk devletinin kurucusu
13. Orhun kitabelerinin birinin adına dikildiği Göktürk hükümdarı
14. Bumin Kağan'ın kurucusu olduğu devlet
15. Kırgızlara ait dünyanın en uzun destanı
16. İlk Türk devletlerindeki halkın genel inancının adı
19. Avrupa Hun devletinin kurucusu
21. Göktürklerin demir bir dağı eriterek bozkurt önderliğinde kapalı kaldıkları yerden çıkışını anlatan milli destanımız
22. İslamiyet'i kabul eden ilk Türk boyudur.
24. Uygurlara ait bir destan
26. Orta Asya Türklerinin destanlarda geçen milli hayvanı
28. Türk destanlarında vatanı temsil eden tılsımlı taş
29. 24 boy ile en kalabalık Türk boyu
30. Yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti
31. 1071 Malazgirt savaşında Bizans saflarından Selçuklu saflarına katılan ve doğu Avrupa'da yaşamış bir Türk boyu

Yukarıdan Aşağıya

1. İlk yazılı Türk belgeleri olarak sayılan taşlar üzerine yazılmış anıtlar
2. Adına Orhun yazıtları dikilen bilge vezir
4. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletidir.
6. Asur kaynaklarında Maduva, Heredot'ta Madyes, İran ve İslâm kaynaklarında Efrasyab adlarıyla anılan adına bir destan olan Türk hükümdarı
7. Uygur devletinin başkenti
8. Türklerin İskender'le mücadelelerini anlatan Ska hükümdarına ait destan
11. Sarı-açıksaman rengi, sarışın vb anlamlar ifade eden 11-14. asırda Doğu Avrupa'da yaşayan Türk halklarına verilen ad.
12. Hunlara ait bir destan
17. Günümüzdeki Macaristan ve Romanya'yı içine alan yerde güçlü bir devlet kuran Türk boyu
18. Türklerin ana yurdu
20. İlk kez para bastıran Türk devleti
23. Türk destanlarında yaşlı ve bilge kişilerine verilen ad
25. Hunların saldırısına karşı Çinliler tarafından korunma amacıyla yapılan taş yapı
27. Museviliği benimseyen tek Türk devleti

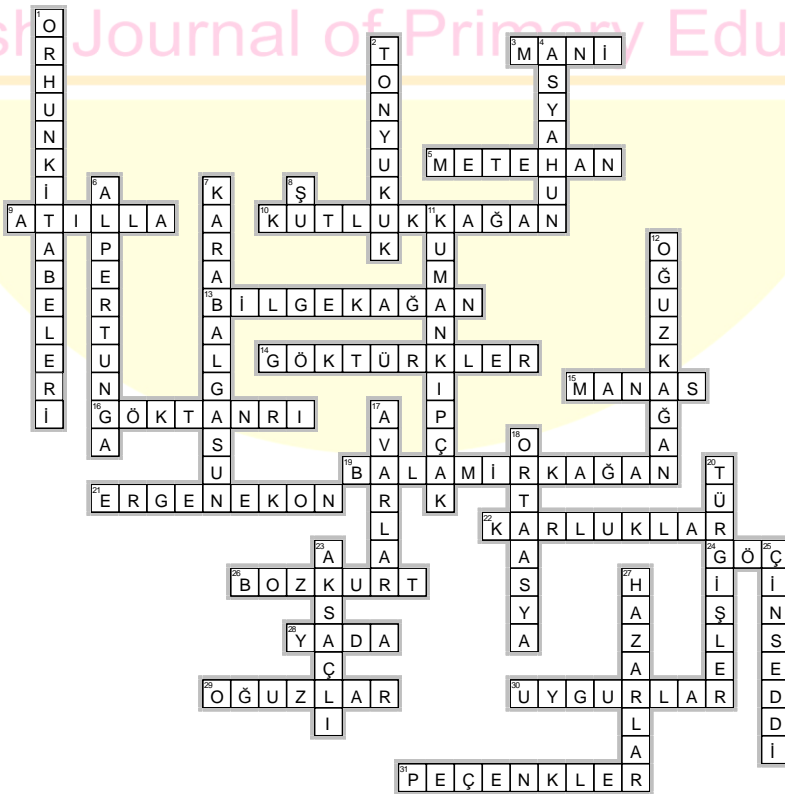

EclipseCrossword.com

Şekil 1: İlk Türk Devletleri Çengel Bulmaca 1

Cevap 1

Turkish Journal of Primary Education

EclipseCrossword.com

Şekil 2: İlk Türk Devletleri Çengel Bulmaca 1 Cevapları

Soldan Sağa

3. Uygurların sonradan seçtikleri din - **MANİ**
5. Türklerde ve dünyada orduda ilk defa onluk sistem geliştiren Türk Hakanı - **METEHAN**
9. Avrupalıların Tanrının kırbağı olarak nitelendirdikleri ve Avrupa Hun devletinin en güçlü hükümdarı - **ATTILA**
10. II. Göktürk devletinin kurucusu - **KUTLUKKAĞAN**
13. Orhun kitabelerinin birinin adına dikildiği Göktürk hükümdarı - **BİLGEKAĞAN**
14. Bumin Kağan'ın kurucusu olduğu devlet - **GÖKTÜRKLER**
15. Kırgızlara ait dünyanın en uzun destanı - **MANAS**
16. İlk Türk devletlerindeki halkın genel inanışının adı - **GÖKTANRI**
19. Avrupa Hun devletinin kurucusu - **BALAMİRKAĞAN**
21. Göktürklerin demir bir dağı eriterek bozkurt önderliğinde kapalı kaldıkları yerden çıkışını anlatan milli destanımız - **ERGENEKON**
22. İslamiyet'i kabul eden ilk Türk boyu - **KARLUKLAR**
24. Uygurlara ait bir destan - **GÖÇ**
26. Orta Asya Türklerinin destanlarda geçen milli hayvanı - **BOZKURT**
28. Türk destanlarında vatanı temsil eden tılsımlı taş - **YADA**
29. 24 boy ile en kalabalık Türk boyu - **OĞUZLAR**
30. Yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti - **UYGURLAR**
31. 1071 Malazgirt savaşında Bizans saflarından Selçuklu saflarına katılan ve doğu Avrupa'da yaşamış bir Türk boyu - **PEÇENKLER**

Yukarıdan Aşağıya

1. İlk yazılı Türk belgeleri olarak sayılan taşlar üzerine yazılmış anıtlar - **ORHUN KİTABELERİ**
2. Adına Orhun yazıtları dikilen bilge vezir - **TONYUKUK**
4. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devleti - **ASYAHUN**
6. Asur kaynaklarında Maduva, Heredot'ta Madyes, İran ve İslâm kaynaklarında Efrasyab adlarıyla anılan adına bir destan olan Türk hükümdarı - **ALPERTUNGA**
7. Uygur devletinin başkenti - **KARABALGASUN**
8. Türklerin İskender'le mücadelelerini anlatan Saka hükümdarına ait destan - **ŞU**
11. Sarı-açık sarı saman rengi, sarışın gibi anlamlar ifade eden 11-14. asırda Doğu Avrupa'da yaşayan Türk boylarından birini adı - **KUMANKIPÇAK**
12. Hunlara ait bir destan - **OĞUZKAĞAN**
17. Günümüzdeki Macaristan ve Romanya'yı içine alan yerde güçlü bir devlet kuran Türk boyu - **AVARLAR**
18. Türklerin ana yurdu - **ORTAASYA**
20. İlk kez para bastıran Türk devleti - **TÜRGİŞLER**
23. Türk destanlarında yaşlı ve bilge kişilerine verilen ad - **AKSAÇLI**
25. Hunların saldırısına karşı Çinliler tarafından korunma amacıyla yapılan taş yapı - **ÇİNSEDDİ**
27. Museviliği benimseyen tek Türk devleti - **HAZARLAR**

II. Geliştirilen 2. Çengel Bulmaca

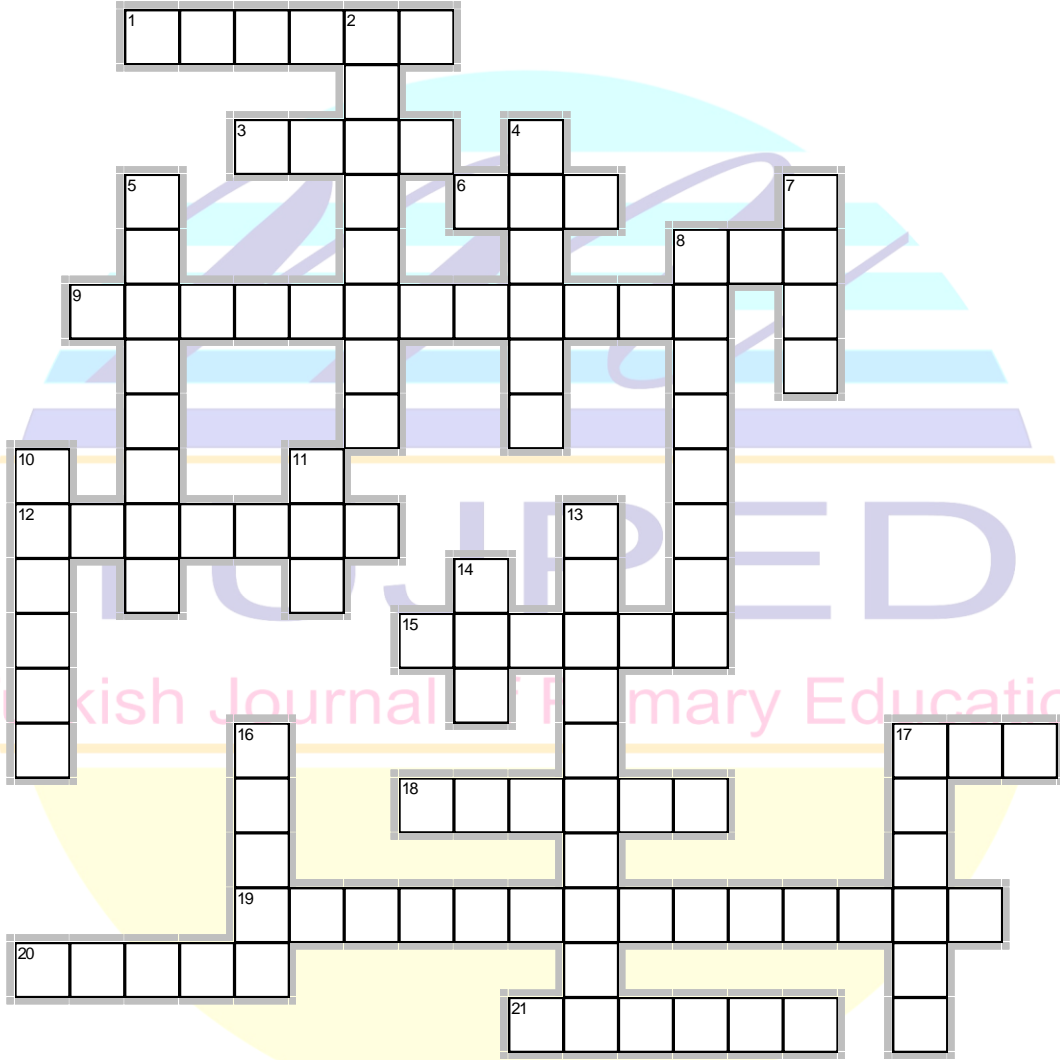
Soldan Sağa

1. Eski Türklerde başkomutan
3. İlk Türklerde ölünün arkasından söylenen ağıt
6. İlk Türklerde cenaze töreni
8. Türklerde Tanrı tarafından verildiğine inanılan yönetme yetkisi
9. Hunların batıya ilerlemesi sonucu Avrupa içlerindeki bir çok halkın hareket etmesine verilen ad
12. İstanbul'u kuşatan ilk Türk devleti
15. Eski Türklerde ordu komutanlarına verilen isim
17. Türklerde zafer ve şölenlerde toplanan, ülke sorunlarının görüşüldüğü meclisin adı
18. Türklerde baharın başlangıcı olan bayram
19. Avrupa'ya gitmesine rağmen İslamiyet'i seçen Türk devletinin adı
20. Türklerde millet kelimesinin karşılığı
21. Uygurlarda yaş alçı üzerine yapılan duvar resmi

Yukarıdan Aşağıya

2. Kâğıt ve matbaayı kullanan ilk Türk devleti
4. İlk Türklerde mezar
5. Avarların diğer adı

7. Türk hükümdarlarının kaldığı çadır
8. Adına Orhun kitabesi bulunan İkinci Doğu Göktürk Kağanlığını ağabeyi Bilge Kağan ile birlikte yöneten devlet başkanı
10. İlk Türklere mezar başına dikilen insan figürlü taş heykel
11. Türklere ait atasözlerine verilen ad
13. Madeni parayı kullanan ilk Türk devleti
14. Şaman ayinlerini düzenleyen din adamı
16. Kağanın çocuklarına verilen isim
17. İskitlerin kadın hükümdarı

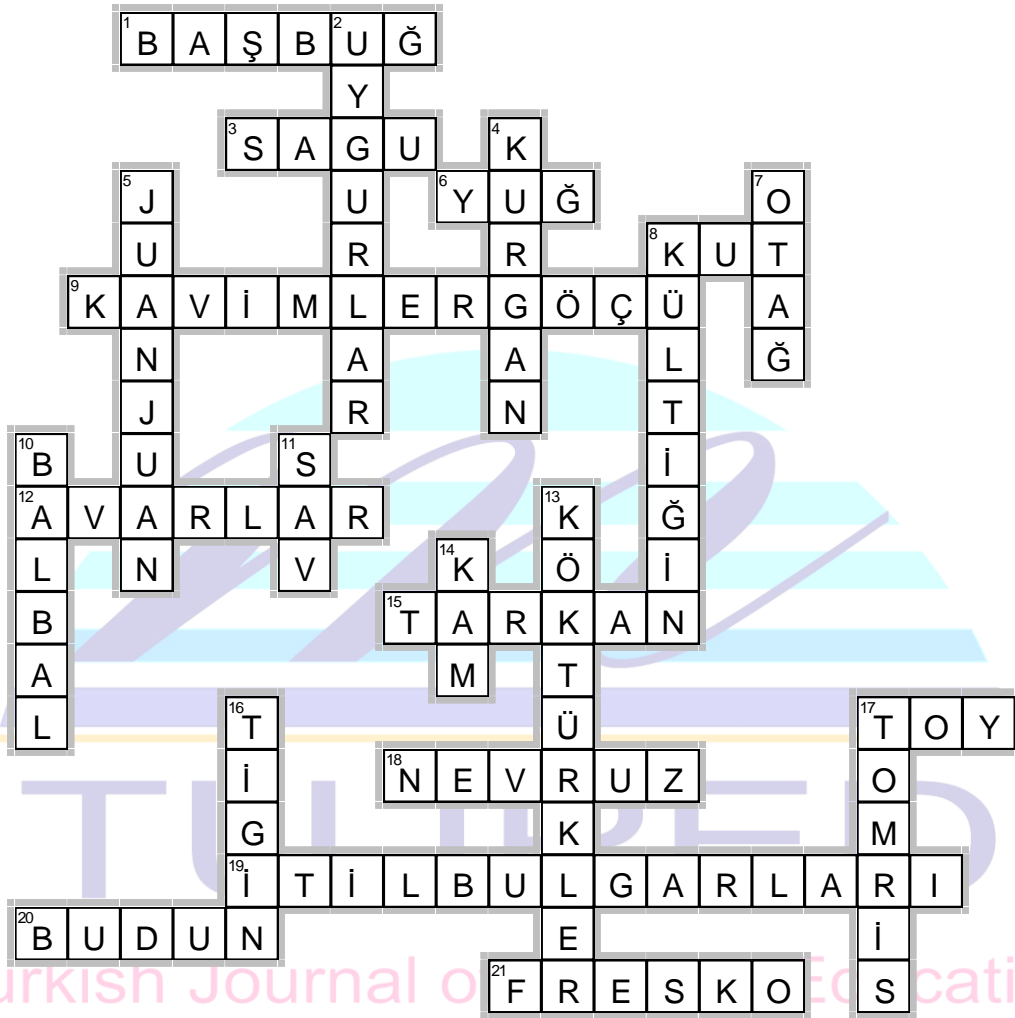

EclipseCrossword.com

Şekil 3: İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık Çengel Bulmaca 2

Cevap 2

EclipseCrossword.com

Şekil 4: İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık Çengel Bulmaca 2 Cevapları

Soldan Sağa

1. Eski Türklerde başkomutan - **BAŞBUĞ**
3. İlk Türklerde ölünün arkasından söylenen ağıt - **SAGU**
6. İlk Türklerde cenaze töreni - **YUĞ**
8. Türklerde Tanrı tarafından verildiğine inanılan yönetme yetkisi - **KUT**
9. Hunların batıya ilerlemesi sonucu Avrupa içlerindeki bir çok halkın hareket etmesine verilen ad - **KAVİMLER GÖÇÜ**
12. İstanbul'u kuşatan ilk Türk devleti - **AVARLAR**
15. Eski Türklerde ordu komutanlarına verilen isim - **TARKAN**
17. Türklerde zafer ve şölenlerde toplanan, ülke sorunlarının görüşüldüğü meclisin adı - **TOY**
18. Türklerde baharın başlangıcı olan bayram - **NEVRUZ**
19. Avrupa'ya gitmesine rağmen İslamiyet'i seçen Türk devletinin adı - **İTİLBULGARLARI**
20. Türklerde millet kelimesinin karşılığı - **BUDUN**
21. Uygurlarda yaş alçı üzerine yapılan duvar resmi - **FRESKO**

Yukarıdan Aşağıya

2. Kâğıt ve matbaayı kullanan ilk Türk devleti - **UYGURLAR**
4. İlk Türklerde mezar - **KURGAN**
5. Avarların diğer adı - **JUANJUAN**
7. Türk hükümdarlarının kaldığı çadır - **OTAĞ**
8. Adına Orhun kitabesi bulunan İkinci Doğu Göktürk Kağanlığını ağabeyi Bilge Kağan ile birlikte yöneten devlet başkanı - **KÜLTİĞİN**

10. İlk Türklerde mezar başına dikilen insan figürlü taş heykel - **BALBAL**
11. Türklere ait atasözlerine verilen ad - **SAV**
13. Madeni parayı kullanan ilk Türk devleti - **KÖKTÜRKLER**
14. Şaman ayinlerini düzenleyen din adamı - **KAM**
16. Kağanın çocuklarına verilen isim - **TİĞİN**
17. İskitlerin kadın hükümdarı - **TOMRİS**

III. Geliştirilen İlk Türk Devletleri Kelime Avı Bulmacası

Aşağıda verilen soruların cevaplarını karşılıklarına yazınız. Bunları altta verilen bulmacada soldan sağa, sağdan sola, yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya olabilecek şekilde karalayınız. Karalama dışında kalan kelimeler bir şifre oluşturacak. Bu şifreyi en alta yazınız.

Sorular

1. Altın elbiseli adam heykelinin bulunduğu kurgan: .....
2. Dünyanın en eski halısının bulunduğu kurgan: .....
3. Alp Er Tunga ve Şu destanlarının anlatıldığı Türk devleti: .....
4. Türklerde sözlü hukuk kuralları: .....
5. Hükümdar adına vergi tahsil eden kişi: .....
6. Kağanın eşi: .....
7. Kağanın ülkesinin batısını yönetmekle görevli kardeşi: .....
8. Atalar kültü inancı: .....
9. Avrupa'ya giderek Katolik mezhebini ilk benimseyen Türk topluluğu: .....
10. Günümüzdeki Sibiryada kurulmuş Türk devleti: .....
11. Kahramanlık, aşk ve doğa temalarını işleyen ve şöenlerde kopuz eşliğinde söylenen şiir: .....
12. Eski Türklerde Oğuz Türklerinin eski destanlarında yüceltip kutsallaştırılmış; bozkır hayatının geleneklerini ve törelerini çok iyi bilen, kabile teşkilatını koruyan yarı-efsanevi bir bilge: .....
13. Orta Asya Türklerinin ev olarak kullandığı leçe ya da deriden yapılan barınak: .....
14. Kağan ve boy beylerinin ülke sorunlarını görüştüğü meclis: .....
15. Kavimler göçünün başlamasına neden olan Türk devleti: .....
16. Türk mitolojisinde kartal veya doğana verilen diğer isimlerden birisi: .....
17. Türklerden kalan ilk yazılı anıt: .....
18. Türklerde hükümdarın kullandığı unvanlardan biri: .....
19. Türk mitolojisinde cennet, ruhun dirildiği yer: .....
20. Eski Türklerde cehennem: .....
21. Eski Türklerde aile: .....
22. Hükümdarlık sembolü olan davul: .....
23. Uygur şehirlerine verilen isim: .....

Cevap 3.

P	A	Z	A	R	I	K	S	A	K	A	A
A	N	İ	M	İ	Z	M	T	Ö	R	E	V
A	Y	A	B	G	U	R	I	D	A	Ç	R
T	S	M	A	C	A	R	L	A	R	A	U
Y	İ	İ	T	T	T	U	D	U	N	L	P
A	B	D	A	K	O	Ş	U	K	O	U	A
T	İ	İ	M	H	A	T	U	N	Ğ	R	H
L	R	K	U	B	A	L	I	K	U	Ğ	U
U	L	U	U	Ç	M	A	Ğ	Ü	Ş	U	N
R	E	T	Y	E	S	İ	N	E	Y	T	R
U	R	N	E	V	B	E	T	E	S	İ	K
K	K	D	E	D	E	K	O	R	K	U	T

Şekil 5: İlk Türk Devletleri Kare Bulmaca

Cevaplar: 1. ESİK 2. PAZARIK 3.SAKA 4.TÖRE 5. TUDUN 6. HATUN 7.YABGU 8. ANİMİZM
9. MACARLAR 10. SİBİRLER 11. KOŞUK 12.DEDE KORKUT 13. ÇADIR 14. KURULTAY
15. AVRUPAHUN 16.TUĞRUL 17. YENİSEY 18. İDİKUT 19. UÇMAĞ 20.TAMU 21.OĞUŞ 22.NEV BET
23.BALIK

ÇIKAN ŞİFRE

ATATÜRK

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada özellikle sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğretmen adayları için İlk Türk Devletlerine yönelik çengel ve kelime avı bulmaca örnekleri geliştirilmiştir. İlköğretim öğretmenleri üzerine yapılan bir araştırmada; öğretmenlerin genelde kavramları (terimleri) öğretmede güçlük çektikleri (%66) vurgulanmaktadır (Safran ve Ata, 2003; Şahin-Yanpar, 1997). Hâlbuki kavramlar yeterince bilinmediğinde kitaplardan okunanlar ve anlatılanlar, öğrencilere sıkıcı gelecektir. Ünite çalışmalarının başlangıcında kavram bulmacalarına yer verme bu açıdan önemli bir açığı giderecektir. Kavram bulmacaları öğrencilerin bağımsız öğrenme yetenekleri de geliştirir. (Akt., Taşlı 2005:118).

Eğitimde bulmaca kullanımının olumlu sonuçlarına dair pek çok çalışma vardır. Crossman ve Crossman (1983), bulmacaların, birçok öğrenci için okulla bağlantısı olmayan bir dinlenme etkinliği olarak algılandığından onlar için eğlenceli bir öğrenme deneyimi olabileceğini, ayrıca öğrencilerin çalışma alışkanlıklarını değiştirebileceğini ve derse karşı ilgilerini arttırabileceğini ifade etmişlerdir. Gürdal ve Baysal (1996) da bulmacaların, öğrencilerde kavram gelişimini sağladığını, grup olarak çözüldüğünde öğrenciler arasında işbirliğini geliştirdiğini, dersi anlaşılır ve zevkli hale getirdiğini, konuyu basitçe özetlediğini ve değerlendirme aracı olarak da kullanılabilirliğini belirtmişlerdir. Weisskirch (2006) ise, çengel bulmacaların aktif öğrenmenin bir şekli olduğunu ve öğrenciler için yararını en üst düzeye getirmek için çengel bulmacaların sınıfta birlikte çalışarak cevaplandırılması gerektiğini vurgulamıştır (Akt., Alkış, 2014: 81).

Eğitimde bulmaca kullanımının birçok faydası olmasına rağmen Türkiye’de eğitimde bulmaca kullanımı konusunda araştırmalar oldukça az sayıdadır. 2016 yılına kadar olan YÖK

tezlerinde eğitimle ilgili sadece altı tane bulmacaların etkilerine yönelik eğitim ve öğretim ile ilgili tez varken (Altıntaş Eren 1998; Songur, 2006; Aslan, 2012; Aydemir, 2012; Kızıllı, 2015; Namlı, 2016) bunlardan Kızıllı (2015) ve Aslan (2012)'in çalışmaları sosyal bilgiler içeriğine sahiptir. Sosyal bilgiler öğretiminde kavram bulmacaları üzerine gerçekleştirilen diğer araştırmaların sayısı ise yine sınırlıdır (Taşlı, 2005; Alkış, 2008; Kaymakçı, 2012; Tokcan, 2015; Tokcan, 2017). Kavram bulmacaları konusunda gerçekleştirilen bu araştırmalar, kavram bulmacası geliştirme ve bunların ideal şekilde kullanımı üzerine yapılmıştır. Bu çalışmada da özellikle İlk Türk devletlerine ait kavramları içeren farklı (çengel ve kelime avı) kavram bulmaca örnekleri geliştirilerek öğretmenlerin bunları derslerde kullanımını artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca yine eğitimde kavram bulmacası kullanmayı tasarlayan araştırmacılara da kaynaklık etmesi düşünülmüştür.

KAYNAKÇA

- Alkış, S. (2008). Sosyal bilgiler programı insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanıyla ilgili kavram bulmacaları. *Milli Eğitim Dergisi*, 180, 68-79.
- Alkış, S. (2014). Sosyal bilgilerde kavram öğretimi. M. Safran (Ed.). İçinde: *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (sf. 69-92), Ankara: Pegem Akademi.
- Altıntaş Eren G. (1998). *İlköğretim okullarının 4. sınıftan bilgisi öğretiminde araç-gereç (deney yaprakları) ve bulmaca tekniğinin öğrencilerin akademik başarısına katkısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Aslan, S. (2012). *8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi kavramlarının öğretiminde bulmacaların öğrenci başarısına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Aydemir, E. (2012). *Çevrimiçi bulmaca kullanımının öğrencilerin akademik başarısına ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Bakla, A. ve Sarıçoban, A. (2015). Interactive Puzzles in Vocabulary Instruction: Teachers and Learners as Designers. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 19(1), 129-143.
- Gürdal, A., Öztuna, A. ve Önen, F. (2015). *Oluşturmacı yaklaşımda kullanılan yöntem ve teknikler*. 09 Ocak 2018'de www.f2e2-ogretmen.com/in-service/SemineriCalistaylar/YontemTeknikleri.pdf adresinden erişilmiştir.
- Kaymakçı, S. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Bulmaca Kullanıyorum. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi (ATED)*, 2(2), 86-99.
- Kızıllı, Ö. (2015). *Sosyal Bilgiler 6. Sınıf "ülkemin kaynakları" ünitesinin kavram bulmacası etkinlikleri yoluyla öğretiminin akademik başarı üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Korkmaz, H.(2004). *Fen ve teknoloji eğitiminde alternatif değerlendirme yaklaşımları*. Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- MEB (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. 20 Haziran 2018 tarihinde <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%20C4%B0LG%20C4%B0LER%20C3%96%20C4%9ERET%20C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Namlı, Ş. (2016). *Sudoku, futohiki ve kakuro bulmacalarının 8. sınıf öğrencilerinin denklemler ve eşitsizlikler konusundaki başarılarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Saxena, A., Nesbitt, R., Pahwa, P., & Mills, S. (2009). Crossword puzzles: active learning in undergraduate pathology and medical education. *Archives of Pathology & Laboratory Medicine*, 133(9), 1457-1462.
- Shah, S., Lynch, L. M., & Macias-Moriarty, L. Z. (2010). Crossword puzzles as a tool to enhance learning about anti-ulcer agents. *American Journal of Pharmaceutical Education*, 74(7), 117.
- Songur, A. (2006). *Harfli ifadeler ve denklemler konusunun oyun ve bulmacalarla öğrenilmesinin öğrencilerin matematik başarı düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Taşlı, İ. (2005). 4-7. Sınıf Sosyal Bilgiler Programı üniteleri ile ilgili kavram bulmacaları örnekleri. *Milli Eğitim*, 33, (166). 10 Mart 2018'de http://dhgm.meb.gov.tr/Yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/166/index3-tasli.htm adresinden erişilmiştir.

Türk Dil Kurumu (TDK). (t.y.). *Büyük Türkçe Sözlük*. 10 Mayıs 2018 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b8abc5fd4b999.47742259 adresinden erişilmiştir.

Tıkbaş, F. (2011). *Kültür, eğitim ve kültür ekonomisi kapsamında bulmacaların işlevleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tokcan, H. (2015). *Sosyal bilgilerde kavram öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Tokcan, H. (2017). *Sosyal bilgilerde bir etkinlik türü olarak kavram bulmacaları*. R. Turan (Ed.). İçinde: Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar III (sf. 58-93), Ankara: Pegem Akademi.

Tosun, C. ve Doğan, R. (2005). *İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıflar için din kültürü ve ahlak bilgisi öğretiminde kavram haritaları*. Ankara: Öğreti Yayınları.

Ülgen, G. (2004). *Kavram geliştirme kuramlar ve uygulamalar* (4. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

EXTENDED ABSTRACT

An Alternative Activity Proposal for Teaching of the Subject of First Turkish States: Concept Puzzles

Introduction

In general, the concept is an information form / structure that represent the mutable common properties of different objects and phenomena, which are meaningful in the human mind. Concept learning begins from when the individual is born and as the age progresses, more complex concepts are learned. Children, typically, learn the examples of concepts by coincidentally experiencing them. On the other hand, conceptual learning takes place in schools in a planned manner (Ülgen, 2004: 107-119). Social sciences are treated as 'social studies' as an interdisciplinary and integrated formal education program at primary level. The content of the social studies course is very rich in terms of concepts that are based on social sciences. In social studies courses, students can study history, geography, anthropology, sociology, politics, economics, and so on are encountered with many concepts.

Since the elementary school level is the basis for the teaching of concepts in particular, it is necessary to consider the concepts of social studies in the primary education stage. It should also be emphasized that the use of social science concepts constitutes one of the visions of the social information program prepared according to the 2005 and 2018 curriculum, and the overall objectives of the curriculum are also emphasized. The three main dimensions in the renewed social studies curriculum are concept, skill and value teaching. In this respect, it is very important to acquire the determined concepts.

One of the tools to be used in concept teaching is concept puzzles. Puzzle is a game aimed at finding out by thinking and searching in various forms according to the definition made by the Turkish Language Institution. Research findings showed that using puzzles in lessons improves the vocabulary, activates the mind, helps to think critically, and helps to learn in a fun way (Saxena, Nesbitt, Pahwa & Mills, 2009: 1457; Shah, Lynch & Macias-Moriarity, 2010: 1).

Purpose of the study

In this study, it was aimed to develop concept puzzles as an alternative activity proposal suitable for the teaching of the first Turkish states. The puzzles developed and suggested in this study will contribute to the easier learning by attracting the interest of the students in the 6th grade Social Studies lesson. It is also thought that it will help to teach the course in a more enjoyable and fun way.

Method

To prepare the concept puzzles, firstly the Social Sciences Curriculum of 2018 was examined and then the Turkish states which were able to attain the achievement of "found in the conclusions about the geographical, political, economic and cultural characteristics of the first Turkish states established in Central Asia" were identified. Later on, information about the general characteristics, culture and civilization of these Turkish states was examined. In this regard, three puzzles were deemed suitable for the study. Two of them are crossword puzzles, and one of them is the encrypted word hunt. In the first puzzle of the study, the general features belonging to the first Turkish states, the concepts related to the cultures and civilizations of these states are included in the second crossword puzzle, while the concepts belonging to the first Turkish states are also included in the third puzzle through the coded word hunt puzzle.

Results and Recommendations

In this study, examples of crossword and word hunting puzzles for the first Turkish States were developed especially for Social Studies teachers and teacher candidates. In a research on primary school teachers; 66% of the teachers often have difficulty in teaching concepts/terms. (Safran and Ata, 2003; Sahin-Yanpar, 1997). However, since the concepts are not well known, the ones read and explained in the books will be boring to the students. Providing concept puzzles at the beginning of unit studies will help to better understand some of the most difficult learned concepts. Concept puzzles also develop students' independent learning abilities (Taşlı, 2005: 118).

These researches on concept puzzles have been made on the development of concept puzzles and their optimal use. In this study, it was aimed to increase the usage of different (crossword and word hunter) concept puzzles including the concepts belonging to the first Turkish states. It is also thought to be a source for researchers who are thinking to use concept puzzles in the process of teaching and learning.